

ΠΕΡΙ ΑΥΤΙΣΜΟΥ

ΚΕΝΤΡΟ
ΑΥΤΙΣΜΟΥ

Άρθρα εκπαιδευόμενων
Παρουσιάσεις
Εργασίες
Ερωτήσεις - Απαντήσεις
Εκπαιδευτικά προγράμματα

ΤΕΥΧΟΣ 70

ΠΕΡΙ ΑΥΤΙΣΜΟΥ

Τεύχος: 70

Νοέμβριος 2018

Ιδιοκτήτης – Εκδότης:

Στέεμαν - Κοκκαλίδου Μαρέικε

Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο:

Info@kentro-aytismou.com

Επωνυμία: «Περί Αυτισμού»

Ιστοσελίδα:

<http://www.kentro-aytismou.com/el/>

Έδρα: Ελλησπόντου 22, Καλαμαριά

Διεύθυνση αλληλογραφίας:

Ελλησπόντου 22, Καλαμαριά, Τ.Κ. 55132

Τηλέφωνα επικοινωνίας:

2310- 450941 & 6940402054

Ετήσια συνδρομή: 25 ευρώ - **στο**

λογαριασμό 483-002121-042164

**Alpha Bank (STEEMAN MARIA
EUGENI KORN)**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η χαρά και η επιβράβευση	2
Αυτισμός, νοητική υστέρηση και σχολείο	3
Η Μαρέικε απαντάει στις ερωτήσεις σας	6
Ο Ινδιάνος και ο εγγονός του	7
Το παιχνίδι της άμμου	8
Το παιχνίδι ως μέσο εκπαίδευσης	9
Ο αυτιστικός τρόπος σκέψης	10
Σκέψεις και συναισθήματα εκπαιδευόμενων	12
Το Κέντρο Αυτισμού στο Facebook	16
Η χρήση των ανωνυμιών στο λόγο των αυτιστικών παιδιών .	18
Ο ψυχολογικός αντίκτυπος του αυτισμού στην οικογένεια	19
Για τα αδέρφια των παιδιών με αυτισμό	20
Εγγραφές για την ετήσια εκπαίδευση στο Θεραπευτικό Παιχνίδι ..	23
Προγράμματα στο Κέντρο Αυτισμού	24
Τώρα περισσότερο Θεραπευτικό Παιχνίδι	25
Συμβουλευτική γονέων	27

Η χαρά και η επιβράβευση

**Από την
Μαρίικε Στέεμαν-
Κοκκαλίδου**

Αν δε λαμβάνουν οι γονείς κάθε βήμα που κάνει το παιδί τους ως επιτυχία, ως πρόοδο, τότε όχι μόνο χάνουν μια μεγάλη ευκαιρία για ευτυχία, αλλά επιπλέον εμποδίζουν το παιδί τους στην εξέλιξή του. Είναι σημαντικό το παιδί να νιώθει τη χαρά τους σε κάθε σκαλοπάτι, όσο μικρό κι αν είναι αυτό. Κάποτε επισκέφτηκα μια οικογένεια, η οποία προσπαθούσε να εκπαιδεύσει το παιδί τους να πηγαίνει στην τουαλέτα. Έκαναν μεγάλη προσπάθεια, αλλά το αποτέλεσμα δεν ήταν πολύ ενθαρρυντικό. Μια φορά προς το τέλος της συνεδρίας μας, ρώτησα αν υπήρξε καμιά εξέλιξη και δέχτηκα την εξής απάντηση: “Α ναι, ο Θοδωρής έκανε κακά στην τουαλέτα μια φορά.”

Έμεινα με το στόμα ανοιχτό και ρώτησα: “Πού είναι η τούρτα;! Γιατί δεν το γιορτάζουμε αυτό;” “Ε σιγά,” αποκρίθηκε ο πατέρας, “ήταν τυχαίο...” Όχι μόνο δεν το χάρηκε ιδιαίτερα, αλλά υποτίμησε και την αξία του συμβάντος. Για αυτιστικά παιδιά, αν πράγματα όπως η χρήση της τουαλέτας, δεν ξεκινούν τυχαία όμως, ίσως και να μη συμβούν ποτέ. Είναι ουσιαστικό η ‘τούρτα’ να είναι πάντα έτοιμη, επειδή οι επιτυχίες γίνονται συνέχεια και απροσδόκητα.

ΑΥΤΙΣΜΟΣ, ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ακόμα και σήμερα υπάρχει η λανθασμένη εντύπωση ότι τα παιδιά με αυτισμό υστερούν νοητικά από τα υπόλοιπα παιδιά. Ειδικά όταν το παιδί βρίσκεται μέσα στο γενικό σχολείο αυτή η προκατάληψη αναπαράγεται από την άδικη αντιμετώπιση των παιδιών αυτών από δασκάλους και καθηγητές με άγνοια προς τα χαρακτηριστικά του αυτισμού. Ο αυτισμός αποτελεί αναπτυξιακή διαταραχή που δεν προϋποθέτει εξ' ορισμού και σε κανένα βαθμό, νοητική υστέρηση.

Συγχρόνως, η προσπάθεια ορισμού της νοητικής υστέρησης αντιμετωπίζει ποικίλες δυσκολίες καθώς αγγίζει τα όρια αποδοχής της διαφορετικότητας σε κάθε κοινωνία ιστορικά. Ήδη από τη δεκαετία του 1960, υπογραμμίστηκε η βαρύτητα του κοινωνικού πλαισίου (social context) μέσα στο οποίο καλούμαστε να προσδιορίσουμε τι είναι και τι όχι αναπηρία ή έλλειμμα. Η νοητική, λοιπόν, υστέρηση και ο ορισμός της αποτελεί σαφώς και κοινωνικό φαινόμενο καθώς εφάπτεται πλήρως στην ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου προς αυτές τις έννοιες (Farber, 1968).

Η τάση ιστορικά στον ορισμό και κατηγοριοποίηση της νοητικής υστέρησης είναι η έμφαση στον παρεκκλίνοντα μέσο όρο της νοητικής λειτουργικότητας του ατόμου (Schalock et al., 2007). Σύμφωνα με το Στασινό, τρία είναι τα βασικά κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη στη διάγνωση της νοητικής υστέρησης και αυτά είναι το κριτήριο της ηλικίας που συνδέεται με την αναπτυξιακή περίοδο του παιδιού και κατά πόσο η βιολογική ηλικία ανταποκρίνεται στις επιδόσεις του παιδιού και στην αναπτυξιακή του ηλικία, είτε υπάρχουν σοβαρές ή λιγότερο σοβαρές αποκλίσεις.

Έπειτα, ακολουθεί το κριτήριο του περιορισμού στη νοητική λειτουργικότητα, όπου δίνεται έμφαση στον εντοπισμό των περιορισμένων γνωστικών ικανοτήτων του άτομο, ορίζοντας ως ενδεδειγμένη μέθοδο διάγνωσης το σταθμισμένο τεστ νοημοσύνης. Τέλος, το κριτήριο του περιορισμού στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων προσαρμογής αναφέρεται στις αντιληπτικές, κοινωνικές και πρακτικές ιδιότητες και αφορά την προσαρμοστική συμπεριφορά του ατόμου εμπλεκόμενο σε κοινωνικές δραστηριότητες και ομαδικές εργασίες στην καθημερινότητά του (Στασινός, 2016).

Έτσι, συνυπολογίζοντας τις αποκλίσεις από το μέσο όρο στα παραπάνω κριτήρια ορίζονται τέσσερα βασικά επίπεδα νοητικής υστέρησης, η ελαφρά/ήπια νοητική υστέρηση, η μέτρια νοητική υστέρηση, η βαριά νοητική υστέρηση και η σοβαρή νοητική υστέρηση. Σύμφωνα, με τα στατιστικά στοιχεία από τις προκύπτουσες διαγνώσεις το 80-85% του συνόλου των παιδιών με νοητική υστέρηση που ανήκουν στο φάσμα ανήκουν στην πρώτη ομάδα ταξινόμησης δηλαδή στα παιδιά με ελαφρά νοητική υστέρηση (Στασινός, 2016).

Η ομάδα αυτή αποτελεί και την πιο εύκολα προσαρμόσιμη στα τυπικά εκπαιδευτικά πρότυπα, όμως είναι έκδηλα τα ελλείμματα στην αντίληψη και στις πρακτικές και κοινωνικές δεξιότητες με αποτέλεσμα να παρουσιάζει μερική αποτυχία στις σχολικές επιδόσεις (Bodfish et al., 2000). Η προσαρμογή του αναλυτικού προγράμματος στο σχολείο με την στήριξη από τον ειδικό εκπαιδευτικό μπορεί να επαναφέρει το παιδί μέσα στην τάξη με ισότιμες ευκαιρίες συμμετοχής και μάθησης.

Ένα παιδί με αυτισμό μπορεί να έχει αισθητηριακές ελλείψεις προβλήματα όρασης και ακοής – καθώς και νευρολογικά και συνοδά κινητικά προβλήματα. Συνήθως αυτά είναι που εμποδίζουν το παιδί να συμμετέχει ισότιμα στην τάξη, συγχρόνως με την έμφυτη δυστοκία στην επικοινωνία. Επίσης, μιλώντας για μετρήσεις, περίπου το 5% των παιδιών στο φάσμα του αυτισμού υπολογίζεται ότι έχει νοημοσύνη μεγαλύτερη από τα παιδιά της τυπικής εκπαίδευσης. Παρόλα αυτά, και σε αυτήν την περίπτωση, υπάρχουν τα εμπόδια στην συμπερίληψη του παιδιού στην τάξη που αναφέραμε παραπάνω. Επομένως, το ζήτημα της νοημοσύνης και της νοητικής υστέρησης δεν θα πρέπει να απασχολεί και τόσο ούτε τους γονείς με παιδιά στο φάσμα αλλά ούτε και τους εκπαιδευτικούς.

Το παιδί στο φάσμα του αυτισμού χρειάζεται περιβάλλον αποδοχής, μέσα στην οικογένεια αλλά και μέσα στο σχολείο. Χρειάζεται, όλοι να αποδεχτούμε τους όρους μάθησης που θέτει το ίδιο το παιδί, τα προσωπικά του όρια και να σεβαστούμε την ιδιαιτερότητά του. Ουσιαστικά, καταρτίζοντας τις στρατηγικές παρέμβασεις θα πρέπει να προσμετρηθούν οι παράγοντες της ψυχοκινητικής ανάπτυξης, η ανάπτυξη γλωσσικών λειτουργιών και η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων.

Η αξιολόγηση αυτών των παραγόντων θα βοηθήσει την επιλογή των κατάλληλων μέσων στήριξης. Ανάλογα με τις ανάγκες του παιδιού θα πρέπει

να δοθεί αντίστοιχη βαρύτητα εκεί που υπάρχει μεγαλύτερο έλλειμμα, ενώ οι βραχυπρόθεσμοι στόχοι που θα καταρτιστούν θα πρέπει να ανεβαίνουν μία μία τις κλίμακες δυσκολίας για την επίτευξη των μακροπρόθεσμων στόχων (Lillas et al. 2009).

Συμπεραίνουμε πως με την κατάλληλη στήριξη από τον εκπαιδευτικό και το σχολικό συγκείμενο, με υπομονή και επιμονή, ένα παιδί με αυτισμό μπορεί να έχει ολοένα μεγαλύτερη βελτίωση στην σχολική επίδοση και κυρίως ολοένα και μεγαλύτερη βελτίωση στην αυτοπεποίθησή του. Ας μην ξεχνάμε ότι τα λάθη των παιδιών είναι πάντα ευκαιρία για μάθηση.

Βολογιαννίδου Εύα – Ειδική παιδαγωγός

Βιβλιογραφία

Bodfish, J. W., Symons, F. J., Parker, D. E., & Lewis, M. H. (2000). Varieties of repetitive behavior in autism: Comparisons to mental retardation. *Journal of autism and developmental disorders*, 30(3), 237-243.

Farber, B. (1968). *Mental Retardation; Its Social Context and Social Consequences*.

Lillas, C., & Turnbull, J. (2009). *Infant/child mental health, early intervention, and relationship-based therapies: A neurorelational framework for interdisciplinary practice*. WW Norton & Company.

Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Buntinx, W. H., Coulter, D. L., Craig, E. M. P., Reeve, A., ... & Tasse, M. J. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of supports*. American Association on Mental Retardation.

Στασινός, Δ.(2016). *Η Ειδική Εκπαίδευση 2020 plus. Για μια Συμπεριληπτική ή Ολική Εκπαίδευση στο Νέο-Ψηφιακό Σχολείο με Ψηφιακούς Πρωταθλητές*. Αθήνα: Παπαζήση

Η ΜΑΡΕΪΚΕ ΑΠΑΝΤΑΕΙ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΑΣ

Ερώτηση

Το παιδί μου θα μιλήσει; Θα μιλήσει σωστά; Θα μιλήσει σ' ένα χρόνο;

Απάντηση

Τα περισσότερα αυτιστικά παιδιά θα μιλήσουν κάποια στιγμή, αλλά είναι αρκετά όμως και αυτά που δεν θα αποκτήσουν ποτέ λόγο. Φυσικά δεν είμαστε εμείς μάντεις για να γνωρίσουμε το μέλλον ή την ακριβή εξέλιξη του κάθε παιδιού.

Όμως άλλο είναι το θέμα, διότι ο λόγος είναι πολύ επιθυμητός για όλα τα παιδιά, αλλά συνήθως η έλλειψη λόγου δεν είναι το κύριο πρόβλημά του παιδιού. Δεν θα έπρεπε η ερώτηση να είναι αν θα μιλήσει ή όχι, αλλά αν θα αποκτήσει αρκετή κοινωνικότητα ώστε να καταλάβει το πώς λειτουργεί η επικοινωνία και τι χρησιμότητα έχει ο λόγος. Επειδή δεν είναι ο λόγος που θα λύσει τα προβλήματα του παιδιού και δεν είναι ο λόγος που θα κάνει το παιδί να επικοινωνεί με τους άλλους, ή να παίζει με τα άλλα παιδιά.

Το πρόβλημα του αυτιστικού παιδιού είναι η έλλειψη κοινωνικότητας και ο εγωκεντρισμός του, κάτι το οποίο το εμποδίζει να μάθει λόγο, γιατί δεν καταλαβαίνει ότι ο λόγος είναι χρήσιμος. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να αλλάξει η εγωκεντρική συμπεριφορά του και τότε θα μπορέσει να μάθει να επικοινωνεί. Εάν καταφέρουμε να αλλάξει τον τρόπο που παίζει, να αυξηθεί η φαντασία του και να βελτιωθεί η συνεργασία του με άλλα παιδιά στο παιχνίδι, τότε ο λόγος του θα εξελιχθεί άνετα.

Γνωρίζω πολλά παιδιά που απέκτησαν λόγο αλλά που ακόμα δεν επικοινωνούν. Αυτά τα παιδιά δεν απαντάνε σε ερωτήσεις, όταν δεν είναι του άμεσου ενδιαφέροντός τους. Αν ρωτήσω για παράδειγμα ένα παιδί αν πήγε στο σχολείο το πρωί, δεν θα μου απαντήσει. Το ίδιο και αν το ρωτήσω το πώς τη λένε τη δασκάλα του. Από την άλλη, μπορεί να μου απαντήσει κάτι, όταν προτείνω να παίξουμε με τη μπάλα, ή αν θέλει πατατάκια. Μπορεί και να ξέρει πολλά τραγούδια απ' έξω ή λέει ολόκληρες διαφημίσεις, παπαγαλίστικα όμως. Ξέρω ένα παιδί που έλεγε 'μακαρόνια' κάθε φορά που ήθελε να φάει, αλλά αδυνατούσε να δείξει στη μητέρα του (την οποία δεν είχε κοιτάξει ποτέ στα

μάτια), ότι δυσκολευόταν να αλλάξει τα ρούχα του μετά το σχολείο. Σίγουρα έστω και αυτός ο λόγος είναι καλύτερος από καθόλου λόγο, αλλά δεν είναι αυτό που πραγματικά επιδιώκουμε στο τέλος.

Εδώ, στο Κέντρο Αυτισμού, βάζουμε κάθε ασχολία και κάθε παιχνίδι σ' ένα κοινωνικό και επικοινωνιακό πλαίσιο. Δεν έχει σημασία τι κάνουμε, αλλά σε κάθε περίπτωση κάνουμε μια σχέση με το παιδί και επικοινωνούμε μαζί του όλη την ώρα, είτε λεκτικά, είτε σωματικά. Έτσι το παιδί αρχίζει να καταλαβαίνει τη σημασία της επικοινωνίας.

Είμαστε βέβαιοι πως για το ίδιο το παιδί η επικοινωνία και η σχέση μαζί μας είναι πάρα πολύ επιθυμητή, γιατί μας το δείχνει αναμφισβήτητα!! Είναι λάθος να νομίζουμε πως δεν θέλει επαφή μαζί μας. Το λαχταράει όπως εμείς, αλλά δεν ξέρει πώς το εφαρμόσει, αφού πολλές φορές οι αντιδράσεις μας δεν είναι ευχάριστες για εκείνο. Εφόσον όμως οι γονείς και άλλοι ενήλικοι πολλές φορές νιώθουν αδυναμία να δεθούν μαζί του συνήθως, πώς θα μπορέσει το παιδί τότε; Όλοι μας δυσκολευόμαστε να κάνουμε σχέση με άλλους ανθρώπους που δεν μας καταλαβαίνουν ή δεν μας εγκρίνουν! Δεν διαφέρουμε από τα αυτιστικά παιδιά!! Μόνο όταν πλησιάζουμε το παιδί με αποδοχή άνευ όρων, θα μπορέσει εκείνο να νιώθει όμορφα κοντά μας.

Ο ΙΝΔΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΓΓΟΝΟΣ ΤΟΥ

Ένας γέρος «Τσερόκι» διδάσκει στον εγγονό του για τη ζωή: «μια μάχη γίνεται μέσα σε όλους μας» είπε στο αγόρι. Είναι μια απαίσια μάχη και γίνεται ανάμεσα σε δυο λύκους.

Ο ένας είναι κακός, θυμός, ζήλια, πόνος, ενοχές, απληστία, αλαζονεία, αυτολύπηση, κακία, κατωτερότητα, ψέμματα, εσφαλμένη υπερηφάνεια, ανωτερότητα και εγωισμός.

Ο άλλος είναι καλός, χαρά, ηρεμία, αγάπη, ελπίδα, γαλήνη, σεμνότητα, ευγένεια, καλοσύνη ενσυναίσθηση, γενναιοδωρία, αλήθεια, συμπόνια και πίστη
Αυτή η ίδια μάχη συμβαίνει μέσα σε σένα και μέσα σε κάθε άλλο άτομο επίσης.

Ο εγγονός το σκέφτηκε αυτό για ένα λεπτό και μετά ρώτησε τον παππού του:
«Ποιος λύκος θα κερδίσει;»

**Ο γέρος Τσερόκι απλά απάντησε:
«Αυτός που ταΐζεις».**

Να και κάτι άλλο!

Το παιχνίδι της άμμου (sandplay)

Το παιχνίδι της άμμου είναι μια μέθοδος ψυχοθεραπείας και προσωπικής ανάπτυξης. Η μέθοδος αυτή αποτελεί μορφή έκφρασης για το άτομο και βασίζεται σε τρεις θεωρίες, η οποίες ενσωματώθηκαν σε μία από την Dora Maria Kalf. Το sand play συνενώνει τη αναλυτική ψυχολογία του C.G. Jung, το World Technique που αναπτύχθηκε από τη Margaret Lowenfeld και την φιλοσοφία των ανατολικών χωρών (Kalf, 2003).

Η ανθρωποκεντρική και η μη-κατευθυντική προσέγγιση είναι οι κοινές στρατηγικές που εφαρμόζονται στη θεραπεία με την άμμο. Οι ειδικοί που χρησιμοποιούν την τεχνική αυτή βασίζονται στην ικανότητα του παιδιού να βρει λύσεις στα προβλήματά του, χρησιμοποιώντας την άμμο ως εργαλείο για την επούλωση τραυμάτων. Μέσα από τη δημιουργική έκφραση, ένα παιδί στη θεραπεία μπορεί να εκδηλώσει στην άμμο τα πράγματα που διαφορετικά δεν θα ήταν σε θέση να αποκαλύψει. Όπως αναφέρεται και από την Lowenfeld, το sand play μπορεί να εκδηλώσει όσα υπάρχουν στον ψυχισμό ενός ατόμου και δεν μπορούν να εκδηλωθούν λεκτικά. Αυτό συμβαίνει καθώς όσα δημιουργούν τα παιδιά στο αμμοδοχείο (sand tray) αποτελούν εικόνες του υποσυνειδήτου τους, όπως αναφέρει ο Jung (Kalf, 2003).

Συγκεκριμένα, η μη-λεκτική προσέγγιση του παιχνιδιού στην άμμο περιλαμβάνει τη χρήση των μικρογραφιών. Τα νεαρά άτομα στη θεραπεία ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν μικροσκοπικά παιχνίδια, ειδώλια και αντικείμενα στην άμμο με τρόπους που επιλέγουν, ενώ ο θεραπευτής παρατηρεί και αναλύει την αλληλεπίδραση του νεαρού ατόμου. Το υποκείμενο στη θεραπεία μπορεί να προσθέσει νερό στην άμμο και να τοποθετήσει τις μινιατούρες με οποιαδήποτε σειρά, δεδομένου ότι οι κινήσεις του καθοδηγούνται από τη φαντασία του και υποσυνειδήτό του. Το αποτέλεσμα είναι να εμφανίζεται ένας μικρόκοσμος του εσωτερικού κόσμου του παιδιού, ο οποίος εκφράζεται μέσα από συμβολισμούς. Αρχικά, το παιδί δεν μπορεί να κατανοήσει αυτό που δημιουργεί, αλλά με τη βοήθεια του θεραπευτή, μπορεί να αρχίσει να αναγνωρίζει τι σχέση μπορεί να έχει η δημιουργία του στην άμμο με

τον εσωτερικό του κόσμο (Kalf, 2003).

Φανή Αντωνούδη, Απόφοιτη του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής και Φοιτήτρια Μεταπτυχιακού Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Το παιχνίδι ως μέσο εκπαίδευσης

Το παιχνίδι συνδέθηκε ιδιαίτερα με τη μάθηση στα μέσα της δεκαετίας του 1960, σε συνάρτηση με την ανάδειξη της ιδιαίτερης αξίας της προσχολικής αγωγής. Το παιχνίδι και η μάθηση, ως έννοιες είναι συνδεδεμένες και έχουν κεντρική σημασία για την επιστήμη της αγωγής (Πανταζής, 1999). Βέβαια, η παιδαγωγική του παιχνιδιού ασχολείται με τη διαδικασία της αγωγής και απευθύνεται σε πολλούς επιστημονικούς τομείς (εκπαίδευση, ψυχολογία, ψυχανάλυση κ.α.). Το παιχνίδι, είτε με τη μορφή των αυθόρμητων, είτε με τη μορφή οργανωμένων δραστηριοτήτων, όπως αναφέρεται από τα επιστημονικά δεδομένα αποτελεί στοιχείο μιας εξατομικευμένης παιδαγωγικής διαδικασίας και προάγει την απευθείας σχέση του παιδιού με τη γνώση. Μεγάλη σημασία αποδόθηκε στα μέσα για το παιχνίδι και στα υλικά που εξυπηρετούν το παιδαγωγικό παιχνίδι.

«Όλα τα παιχνίδια είναι συγχρόνως και μάθηση». Για να παίξει κανείς ένα παιχνίδι είναι απαραίτητο να κατέχει τους κανόνες του και να γνωρίζει τη λειτουργία και τη χρήση κάθε υλικού του. Συνεπώς, είναι σαφές ότι μέσω του παιχνιδιού επιτυγχάνεται μάθηση και δημιουργούνται προϋποθέσεις ανάπτυξης του κοινωνικού και νοητικού τομέα (Πανταζής, 1999).

Φανή Αντωνούδη, Απόφοιτη του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής και Φοιτήτρια Μεταπτυχιακού Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Ο αυτιστικός τρόπος σκέψης

Ο νευροτυπικός και αυτιστικός εγκέφαλος διαφέρουν ουσιαστικά στην αντίληψη του εξωτερικού κόσμου και τον τρόπο παραγωγής σκέψεων και ιδεών. Ο πρώτος χρησιμοποιεί μία αφηρημένη έννοια ως βάση για να γεννήσει συγκεκριμένα παραδείγματα, εικόνες, σκέψεις, κτλ. Ο δεύτερος λειτουργεί αντίστροφα. Ο αυτιστικός εγκέφαλος χρειάζεται διάφορα συγκεκριμένα παραδείγματα για να μπορέσει να δημιουργήσει μια αφηρημένη έννοια πριν μπορέσει να τη χρησιμοποιήσει με τον ίδιο τρόπο. Οι αφηρημένες έννοιες είναι ουσιαστικά κατηγορίες όπου αντικείμενα, ζώα, άνθρωποι, περιβάλλοντα κτλ. με όμοια χαρακτηριστικά ταξινομούνται.

Ο νευροτυπικός εγκέφαλος είναι πολύ καλός στην ενστικτώδη χρήση αφηρημένων εννοιών. Για παράδειγμα, ένα τετράγωνο με ένα τρίγωνο επάνω του είναι μία καθολική απεικόνιση ενός σπιτιού. Αυτή η εικόνα όμως είναι μια πάρα πολύ απλοϊκή γενίκευση, και στην πραγματικότητα απέχει δραματικά από τη ρεαλιστική φύση ενός σπιτιού. Παρόλα αυτά, αποτελεί έναν πολύ χρήσιμο τρόπο ταξινόμησης όλων των αντικειμένων που πέφτουν σε αυτήν την κατηγορία. Όταν κάποιος σου ζητά να φανταστείς ένα σπίτι, δημιουργείς στο μυαλό σου μία εικόνα, ή μία πιο πλούσια αισθητηριακή σκέψη, που καλύπτει τα περισσότερα βασικά χαρακτηριστικά που έχεις συνδέσει με την έννοια του σπιτιού. Το σπίτι που φαντάζεσαι δεν είναι ανάγκη να υπάρχει στην πραγματικότητα, είσαι σε θέση να δημιουργήσεις τη δική σου πιστή έκδοση.

Ο αυτιστικός εγκέφαλος στις περισσότερες περιπτώσεις δε λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο. Η εξαγωγή μιας συμβολικής απεικόνισης ενός αντικειμένου, περιβάλλοντος ή ανθρώπου, η οποία θα έχει μικρότερη, πιο απλή ανάλυση για αύξηση χρησιμότητας, είναι πολύ δύσκολη για ένα αυτιστικό άτομο. Παραδείγματος χάριν, όταν καλείται να φανταστεί μία εκκλησία, μπορεί μονάχα να φέρει στο μυαλό του συγκεκριμένες εκκλησίες που έχει ήδη δει. Δεν είναι σε θέση να δημιουργήσει μία πρωτότυπη απεικόνιση βασισμένη στα γενικότερα χαρακτηριστικά μιας εκκλησίας. Αυτό συμβαίνει επειδή το αυτιστικό μυαλό συνήθως λειτουργεί οπτικά και έχει μεγαλύτερη τάση να συγκεντρώνεται μανιωδώς στην κάθε λεπτομέρεια. Αρχικά, δύο διαφορετικές εκκλησίες για ένα αυτιστικό παιδί δεν αποτελούν δύο δείγματα μιας γενικότερης, πιο αφηρημένης κατηγορίας "εκκλησίες", αλλά αντίθετως, αποτελούν δύο τελείως διαφορετικές και μοναδικές κατηγορίες. Ωστόσο, όσο περισσότερα παραδείγματα εκκλησιών εμπνεδώνονται στη μνήμη, τόσο πιο εύκολη γίνεται στη συνέχεια η ταξινόμηση όλων σε μία κατηγορία.

Τα αυτιστικά παιδιά μπορούν να αναστατωθούν πολύ αν για κάποιο λόγο

το πρόγραμμα τους αλλάζει. Όταν αυτό που περιμένουν να γίνει δεν μπορεί να συμβεί, συχνά ο θυμός τους αποκορυφώνεται. Φανταστείτε το παρακάτω σενάριο: Ο γονιός ενός αυτιστικού παιδιού χρησιμοποιεί την ίδια πορεία για να φτάσουν στο σχολείο κάθε μέρα. Μία φορά όμως είναι αναγκαίο για το γονιό να κάνουν μία μικρή παράκαμψη, ίσως για μια γρήγορη αγορά. Μπορεί η καινούρια πορεία να είναι σχεδόν όλη απaráλλαχτη, εκτός από το τρίτο τετράγωνο που τώρα έχει μια νέα στροφή πριν επιστρέψουν στον προηγούμενο δρόμο από το επόμενο στενό. Το νευροτυπικό άτομο εύκολα καταλαβαίνει ότι η παράκαμψη δεν ακυρώνει την εγκυρότητα της εμπειρίας της υπόλοιπης διαδρομής, εφόσον είναι μόνο μια μικρή παραλλαγή και η συνέχεια είναι ήδη γνωστή. Όμως το αυτιστικό παιδί αμέσως βλέπει μία απόλυτα καινούρια διαδρομή, επειδή αυτή η μικρή λεπτομέρεια μετατρέπει το ταξίδι σε μια παντελώς πρωτόγνωρη εμπειρία. Αυτό σημαίνει ότι του είναι αδύνατο να προβλέψει το άμεσο μέλλον, εφόσον δεν έχει βρεθεί ποτέ στην ίδια θέση, και έτσι πανικοβάλλεται. Παρομοίως, ένα αυτιστικό παιδί μπορεί να πανικοβληθεί αν αλλάξει θέση ένα βάζο ή μια καρέκλα στο σαλόνι γιατί ξαφνικά πρόκειται για έναν αγνώριστο χώρο. Είναι σαν να έχει εξοικειωθεί ένα μικρό παιδί με το "λαβύρινθο" που είναι το σπίτι του και από τη μια στιγμή στην άλλη να βρίσκεται σε ένα "λαβύρινθο" που δε γνωρίζει, η οικειότητα και ασφάλεια που προσφέρει ο προσωπικός του χώρος έχει εξαφανιστεί.

Είναι επομένως κατανοητό ότι ο εγκέφαλος του αυτιστικού παιδιού τείνει να λειτουργεί με πιο μαθηματικό και άκαμπτο τρόπο από τους νευροτυπικούς μη αυτιστικούς. Κάνει συνδέσεις γραμμικές, τύπου 'αν Α, τότε Β'. Για παράδειγμα, ένα παιδάκι που ξεκίνησε το σχολείο, πρόσεξε ότι όταν τα παιδιά πήγαιναν στην εξώπορτα (στο σχόλασμα), η μητέρα του εμφανιζόταν, για να το πάρει. Έτσι εκείνο νόμιζε πως επειδή πάει στην εξώπορτα, έρχεται η μαμά του. Από εκείνη τη στιγμή, ήθελε συνέχεια να βρίσκεται εκεί και δεν καταλάβαινε για ποιο λόγο δεν ερχόταν η μαμά.

Πόσο περίπλοκος είναι ο κόσμος για ένα αυτιστικό παιδί;

Κωνσταντίνος Κοκκαλίδης

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΩΝ

Η ΔΙΚΗ ΜΟΥ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΥΤΙΣΜΟΥ

Η απόφαση μου να γίνω εθελόντρια στο Κέντρο Αυτισμού, προήλθε από την ανάγκη μου να δημιουργήσω μια γέφυρα επικοινωνίας, ανάμεσα σε μένα και στα άτομα με αυτισμό. Έχω ακούσει και έχω διαβάσει, πολλές μεθόδους, αποτελεσματικές και μη. Αλλά το θεραπευτικό παιχνίδι, ήταν μια μέθοδος θεραπείας που δεν είχα συναντήσει. Αναζητώντας, λοιπόν, κάποιον οργανισμό που ασχολείται με την θεραπεία ατόμων με αυτισμό, «έπεσα» στο κέντρο της κυρίας Στέεμαν – Κοκκαλίδου Μαρέικε. Τα σχόλια που άκουσα ήταν πολύ θετικά και ιδιαίτερη εντύπωση μου έκανε τα αποτελέσματα της μεθόδου που ακολουθεί.

Έτσι ξεκίνησα το ταξίδι μου ως εθελόντρια στο κέντρο αυτισμού. Μπαίνοντας μέσα, στον ειδικά διαμορφωμένο για τις θεραπείες χώρο, ένιωσα κάτι πολύ οικείο. Ήταν ένας ζεστός χώρος, όχι σαν κέντρο ή σαν ιατρείο ή σαν οτιδήποτε άλλο σκέφτεστε, αλλά σαν ένα σπίτι φιλόξενο, γεμάτο θετική ενέργεια και ελπίδα. Ξεκίνησα να παρατηρώ την κυρία Μαρέικε, να παίζει με τον Κωστάκη. Αρχικά δυσκολεύτηκα να καταλάβω τον σκοπό, έβλεπα όμως έναν άνθρωπο να απολαμβάνει τόσο πολύ το παιχνίδι και ένα παιδί με αυτισμό να χαίρεται που βρίσκετε εκεί και που υπάρχει μέσα στο δωμάτιο κάποιος να παίζει μαζί του, που τον καταλαβαίνει.

Στην πορεία των επισκέψεων μου και συζητώντας μαζί της, κατάλαβα όλη την λογική του θεραπευτικού παιχνιδιού. Είναι μια μέθοδος που βοηθά τα παιδιά με αυτισμό να μάθουν να επικοινωνούν με την διαφορά ότι ακολουθεί το μονοπάτι κατανόησης της συμπεριφοράς, των συναισθημάτων και κυρίως των αναγκών του παιδιού. Θέλουμε το παιδί να κάνει πράγματα

επειδή τα θέλει και όχι επειδή πρέπει. Να απολαμβάνει την παρουσία μας και το παιχνίδι μας. Στην διάρκεια αυτού μικρές αντιδράσεις σε πράγματα που παρατηρεί, τρόποι να μπορούμε διακριτικά στο παιχνίδι του, ένα τραγούδι, η επανάληψη δραστηριοτήτων που ξέρουμε ότι τις χαίρεται, η θετική διάθεση, μπορούν να δημιουργήσουν μια εναλλάξ επικοινωνία και να συνειδητοποιήσει το πόσο πιο ωραία μπορεί να γίνει μια στιγμή όταν αλληλεπιδρά με κάποιον άλλο. Αυτό θέλουμε. Να το καταλάβει και όχι να του επιβάλουμε την παρουσία μας!

Και ξαφνικά μια μέρα παρατηρούσα το παιχνίδι με την κυρία Μαρέικε, και ο Κωστάκης χαμογέλασε και όχι μόνο μια, ούτε δυο φορές, αναζήτησε τα μάτια της αποδεικνύοντας ότι απολαμβάνει αυτήν την αλληλεπίδραση, ότι χαίρεται που είναι εκεί. Αυτή ήταν η ανταμοιβή. Το κατάλαβα και το ένιωσα.

Αν μπορώ να σας διαβεβαιώσω για κάτι, είναι ότι είναι μια ευχάριστη διαδικασία. Αν αφεθούμε στο παιχνίδι ακολουθώντας τις ανάγκες του παιδιού, θα δούμε το χαμόγελο, θα δούμε την αλληλεπίδραση. Όχι από την μια μέρα στην άλλη. Θέλει χρόνο, θέλει υπομονή, θέλει συνέπεια και το σημαντικότερο είναι ότι θέλει θετικές σκέψεις. Γιατί την στενοχώρια, την απαισιοδοξία την καταλαβαίνει το παιδί και την ρουφάει πάνω του. Δείξτε του λοιπόν πόσο χαρούμενοι είστε που υπάρχει στην ζωή σας, ακολουθείστε τον τρόπο και τις συμβουλές της κυρίας Μαρέικε και η θετική αλληλεπίδραση και επικοινωνία θα έρθει. Και όταν έρθει θα είναι κάτι μόνιμο, γιατί το διάλεξε το ίδιο το παιδί, δεν του το επέβαλλε κανείς.

Ζυγιάρη Γεωργία

Η διάθεσή μας και το αυτιστικό παιδί

Είτε είσαι θεραπευτής είτε είσαι γονιός όταν έχεις απέναντι σου ένα παιδί με αυτισμό πρέπει να δώσεις σημασία στον τρόπο συμπεριφοράς σου. Ανεξαρτήτως αν το παιδί είναι υψηλής ή χαμηλής λειτουργικότητας η στάση μας απέναντί του είναι αυτή που θα παίξει τον πιο ουσιαστικό ρόλο στις σχέσεις μας και στην μεταξύ μας επαφή.

Το αυτιστικό παιδί μπορεί να μην ανταποκρίνεται στις προσδοκίες μας και να μην αντιλαμβάνεται όπως εμείς τον κόσμο γύρω του αλλά, μπορεί να αισθανθεί τη διάθεσή μας. Από τη μια μεριά όταν συναντάται μια απόμακρη στάση στο παιδί, χαμηλής έντασης στην ομιλία, παραίτησης (όταν πιστεύουμε ότι δεν μπορεί να αλλάξει κάτι) αυτό έχει ως συνέπεια το παιδί να γυρίσει την πλάτη του και να αρκεστεί στο μοναχικό παιχνίδι. Από την άλλη αν υπάρχουν συναισθήματα άγχους, αγωνίας, θυμού μεταφέρουν αρνητικότητα στο παιδί με αποτέλεσμα να έχει ξεσπάσματα και ένταση.

Η επαφή με το παιδί έρχεται όταν το ακολουθούμε ξεχνώντας ότι έχουμε στο μυαλό μας. Αρκεί να αφιερώσουμε λίγο χρόνο για να αισθανθεί ότι είμαστε εκεί για αυτό χωρίς απαιτήσεις, υπερβολές, αναβολές και προσδοκίες απλά μαζί του. Τότε θα έρθει πιο κοντά μας. Αν όχι, πάλι είμαστε εκεί ακολουθώντας τη διάθεση του. Πόσο σημαντικό είναι να δείχνουμε στο παιδί ότι είμαστε μαζί του άνευ όρων και μας δίνει και του δίνουμε χαρά. Έτσι μπορούμε να επικοινωνήσουμε!

Σίσσυ Δεστεμπασίδου, λογοθεραπεύτρια

Μορφές επικοινωνίας

Ας σκεφτούμε λοιπόν πως επικοινωνούμε στην καθημερινότητα μας...

Προφανώς και δεν επικοινωνούμε μόνο λεκτικά. Μπορεί να επικοινωνούμε μέσω της έκφρασης του προσώπου, χειρονομιών, πράξεων, σωματικά κ.α. Με το ίδιο σκεπτικό μπορούμε να ερμηνεύσουμε και αναλύσουμε τρόπους επικοινωνίας των παιδιών που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού.

Βγαίνουμε για λίγο από αυτά που θεωρούμε εμείς «σωστό» τρόπο επικοινωνίας και αναζητούμε τον τρόπο επικοινωνίας του αυτιστικού παιδιού. Μια μορφή επικοινωνίας είναι αυτή της οπτικής επαφής. Το παιδί μας κοιτάει στα μάτια και μας ακολουθεί με αυτόν τον τρόπο. Ακόμη, το να δείξει κάτι είναι επικοινωνία. Για παράδειγμα, το αυτοκινητάκι, το μπισκότο. Η σωματική επαφή επίσης, μπορεί να αποτελέσει επικοινωνία.

Ο Κ. θέλει την σωματική επαφή να μου κρατάει το χέρι, να κάνουμε αγκαλιά και να ακουμπάει τα μαλλιά μου. Η μίμηση είναι και αυτή μια μορφή επικοινωνίας που συναντάται στα αυτιστικά παιδιά. Το να μιμείται το παιδί μια συμπεριφορά ή να μιμούμαστε εμείς την συμπεριφορά του, είναι μορφή επικοινωνίας. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στον γονιό (ή στον θεραπευτή) και το παιδί είναι ιδιαίτερα σημαντική.

Ας αφήσουμε το παιδί να μας δείξει πώς επικοινωνεί έτσι ώστε να δημιουργήσουμε ένα ασφαλές περιβάλλον χωρίς απαιτήσεις και «πρέπει». Η επικοινωνία έχει πολλές εκδοχές και το μόνο που πρέπει να κάνουμε είναι να τις βρούμε και να τις αφήσουμε να συμβούν.

Σίσσυ Δεστεμπασίδου, λογοθεραπεύτρια

Hope” is the thing with feathers -
That perches in the soul -
And sings the tune without the words -
And never stops - at all -

And sweetest - in the Gale - is heard -
And sore must be the storm -
That could abash the little Bird
That kept so many warm -

I’ve heard it in the chillest land -
And on the strangest Sea -
Yet - never - in Extremity,
It asked a crumb - of me.

Ελπίδα είναι εκείνο με φτερά -
που στην ψυχή κουρνιαάζει -
και δίχως στίχους μελωδία τραγουδά -
και ούτε στιγμή διστάζει -

Πιο γλυκά -στη Θύελλα- ακούγεται -
και ευαίσθητη η τρικυμία -
που θα ταραξεί το μικρό Πουλί
που πρόσφερε σε τόσους ευρωστία -

Το άκουσα στην πιο κρύα χώρα -
και στον πιο βαθύ Πυθμένα -
Κι όμως -ποτέ- στη Σφοδρότητα,
Δε ζήτησε ένα ψίχουλο – από μένα

Emily Dickinson

Facebook Κέντρο Αυτισμού

Η γέννηση της αμοιβαιότητας: Ο Γιώργος χτυπούσε το βιβλίο που κοιτούσε με τα δύο χέρια καθώς έκανε έναν ήχο. Όταν σταμάτησε, έκανα το ίδιο. Έτσι έγινε δύο τρεις φορές, που απλά στο κενό που άφησε μπορούσα να χτυπήσω εγώ το βιβλίο. Έπειτα όμως, σαφώς με περίμενε να το κάνω και με κοίταξε στα μάτια. Τότε ένιωθα ότι πραγματικά αλληλεπιδρούσαμε! Ήταν η πρώτη φορά που έγινε αυτό.

Ο Δημήτρης έχει κάνει μια απίστευτη αλλαγή μετά από μόλις δύο μέρες απουσίας τηλεόρασης. Συνδέεται μαζί μας πολύ καλύτερα, η οπτική επαφή βελτιώθηκε θαυμάσια και παίζει πιο ποιοτικά. Τώρα μπορούμε να δουλέψουμε πραγματικά την εξέλιξή του! Μόνο δύο μέρες χωρίς τηλεόραση.....

Ένα απόσπασμα από το ανερχόμενο βιβλίο μου Κ.Α.Λ.Ε.Σ.Μ.Α., που αναλύει την προσέγγιση μέσω παιχνιδιού για αυτιστικά παιδιά:

Το δωμάτιο παιχνιδιού πρέπει να έχει μερικά ράφια, έξω από το πεδίο πρόσβασης του παιδιού. Σε αυτά τοποθετούμε κάποια αγαπημένα του παιχνίδια, ενδιαφέροντα αντικείμενα και ίσως μερικές λιχουδιές. Επειδή τα ράφια βρίσκονται ψηλά, το παιδί δεν μπορεί μόνο του να πάρει αυτό που θέλει. Συνεπώς, αναγκάζεται να το ζητήσει από μας με όποιον τρόπο μπορεί. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η αξία της επικοινωνίας γίνεται κατανοητή για το παιδί και του προσφέρει ένα κίνητρο. Με τέτοιου είδους συνεχή και ρεαλιστική εξάσκηση, η δεξιότητα της επικοινωνίας αναπτύσσεται ραγδαία και, φαινομενικά, με ελάχιστη προσπάθεια. Το πλεονέκτημα αυτής της αγωγής εναντίον άλλων προσεγγίσεων είναι το γεγονός ότι το παιδί κινητοποιεί τον εαυτό του. Η προσπάθεια για εξέλιξη και μάθηση πηγάζει πρώτα από όλα σε εκείνο. Εμείς δεν εξηγούμε λεκτικά (που είναι συχνά ανούσιο για ένα αυτιστικό άτομο) για ποιο λόγο κάτι αποτελεί κίνητρο και έχει σημασία. Αντιθέτως, είναι το παιδί που καταλήγει σε αυτό το συμπέρασμα και το θεωρεί αυτονόητο μέσα στο περιβάλλον που παρέχουμε.

Σημειώστε τα καινούρια πράγματα που κάνει το παιδί σας. Δε θα θυμηθείτε πώς ήταν πριν!

Έτσι θα μπορέσετε να παρακολουθείτε την πορεία του καλύτερα. Θα επικεντρωθείτε περισσότερο τις επιτυχίες και θα τις χαρείτε.

Για τα θέματα που δεν εξελίχτηκαν ικανοποιητικά ακόμα, μπορείτε να στρώσετε ένα διαφορετικό πλάνο για να το καταφέρει το παιδί ή θα σκεφτείτε με ποιον τρόπο θα μπορέσει αυτή η κατάσταση να βελτιωθεί για όλους.

Οτιδήποτε μπορεί να γίνει κοινωνικό παιχνίδι.

Όταν το παιδί πηγαίνει πίσω από την κουρτίνα, εγώ θα πω "Πού είναι ο Δημήτρης;" και θα αρχίζω να τον ψάξω ψαχουλεύοντας την κουρτίνα. Αν γελάσει, κερδίσαμε παιχνίδι. Αν εμφανιστεί για λίγο και ύστερα κρύβεται ξανά πίσω από την κουρτίνα με αναμονή, σημαίνει πως του άρεσε και θέλει και άλλο. Είναι τόσο απλό.

Αν δεν 'τσιμπάει' στην προσπάθειά μου να κάνω επαφή μαζί του με το παιχνίδι, κάτι άλλο θα προκύψει. Το μυστικό είναι εμείς να εντοπίσουμε τις ευκαιρίες και να μην τις αφήσουμε να μας ξεφεύγουν!!

Σήμερα έπαιζα φουσαρμόνικα με το Σοφοκλή. Του αρέσει αυτό πολύ. Έπαιζα όσο με κοιτούσε, σταμάτησα μόλις κοίταξε αλλού. Όταν με κοίταξε ξανά, εγώ αμέσως έκανα πάλι μουσική. Είναι ένας ωραίος τρόπος να αυξήσουμε την οπτική επαφή.

Είμαστε τόσο αισιόδοξοι για την εξέλιξη του Γιώργου! Κάθε παιδί δείχνει μια θετική εξέλιξη την πρώτη χρονιά που παίζουμε, αλλά τη δεύτερη χρονιά ξαφνικά παρουσιάζει άλματα. Έτσι συμβαίνει τώρα με το Γιώργο. Αρχίζει να λέει λεξούλες, όχι ακόμα επικοινωνιακά, αλλά αυτό θα γίνει. Το παιχνίδι του γίνεται πιο ποιοτικό, με την έννοια που μας λογαριάζει πιο πολύ και δέχεται καινούριες προτάσεις μας.

Θεραπευτική σημασία

Πολλές φορές το παιδί παίζει μόνο του και δε μας δίνει σημασία καθόλου. Μας δυσκολεύει να συνδεθούμε μαζί του τότε. Αυτό δε χρειάζεται να μας απελπίζει όμως. Μόνο και μόνο την προσοχή που του δίνουμε, απλόχερα και χαρούμενα, είναι θεραπευτική. Σε τέτοιες στιγμές μπορούμε να του δίνουμε πολλή σημασία σε ό,τι κάνει μόνο του. Μπορούμε να κάνουμε ήχους (μπαμ, τικ τικ τικ, ...) ή να τραγουδάμε σιγανά ή πιο δυνατά, ανάλογα με την ένταση του παιχνιδιού του. Δεν τα κάνουμε αυτά για να τραβήξουμε την προσοχή του, αλλά για να νιώθει ότι είμαστε μαζί του, ότι και αν κάνει! Δημιουργούμε την αίσθηση του ΜΑΖΙ με αυτόν τον τρόπο. Όταν το παιδί το βιώνει αυτό συχνά, θα μας επιτρέψει όλο πιο πολύ στην ασχολία του!

Σήμερα θέλουμε τούρτα!! Ο Δημήτρης παρουσιάζει τόσες αλλαγές, πού να ξεκινήσουμε!

Αρχίζει και λέει 'ατο' όλο πιο συχνά,
μας κοιτάει όλο περισσότερο και μας γελάει,
μας μιμείται μερικές φορές,

ζητάει πατατάκια με την κάρτα,

αλλά κυρίως το παιχνίδι του έγινε πιο ουσιαστικό και αμοιβαίο. Ενώ πριν απλά κοιτούσε το κάθε αντικείμενο (ζωάκια, τουβλάκια, αυτοκινητάκια, κτλ) και το έβαζε δίπλα του για να πάρει το άλλο, τώρα τα εξετάζει λιγότερο και τα βάζει στη σειρά ή τα δίνει ένα ένα σε μας. Μπορεί να φαίνεται ανούσια, αλλά η συναναστροφή μας έχει άλλη ποιότητα από πριν.

Γράψτε τους στόχους σας!

Όταν ξέρουμε τί θέλουμε να πετύχουμε, είναι πιο εύκολο να χαράξουμε την πορεία για να φτάσουμε εκεί. Οι στόχοι είναι πάντα θετικοί! Το "Να σταματήσει να τσιρίζει" ΔΕΝ είναι στόχος, είναι ευχή. Ένας στόχος είναι κάτι που μπορούμε να διαχωρίσουμε σε μικρότερα βήματα, επιβραβεύοντας το κάθε ένα.

Για παράδειγμα: Ο Γιάννης παίζει ήρεμα. Έτσι κάθε στιγμή που παρατηρώ αυτή τη συμπεριφορά, φροντίζω να τον επαινών ώστε να καταλάβει ότι αυτό είναι καλό.

Άλλο παράδειγμα: Ο Γιάννης τρώει καθισμένος στο τραπέζι. 1ο βήμα: Μόνο μια μπουκιά ενώ κάθεται. 2ο βήμα: Περισσότερες μπουκιές ενώ κάθεται, 3ο βήμα: Όταν σηκώνεται από το τραπέζι, το φαγητό εξαφανίζεται. Κτλ. Επιβράβευση: Χειροκρότημα (αν αυτό αρέσει στο Γιάννη!).

Οι γονείς πρέπει να μάθουν να ακολουθήσουν το παιδί, όταν παίζουν μαζί του και όχι να του δώσουν οδηγίες συνέχεια, για να μάθει να παίζει πιο 'κοινωνικά'. Όταν

ακολουθούμε με χαρά το ενδιαφέρον του παιδιού, συμπεριφερόμαστε κοινωνικά απέναντί του. Όταν έχουμε απαιτήσεις και το διορθώνουμε, η συμπεριφορά μας είναι μη κοινωνική, στα μάτια του παιδιού, γιατί βασικά το ενοχλούμε μόνο!

Ο Δημήτρης έκανε ένα βήμα μπροστά. Του αρέσει να παίζει με διάφορα ζωάκια, τα εξετάζει και τα στοιβάζει μια δεξιά του, μια μπροστά του. Για πρώτη φορά μου έδωσε ένα ρόλο σ' αυτό! Μου έδειξε ότι ήθελε να το βοηθήσω μεταφέροντάς τα μπροστά του!

«Η χρήση των αντωνυμιών στον λόγο των αυτιστικών παιδιών»

Παιδιά με αυτισμό παρουσιάζουν αδυναμία στην κατάλληλη χρήση του λόγου. Ειδικότερα, μπορεί να κατέχουν πλούσιο λεξιλόγιο αλλά να δυσκολεύονται να το εντάξουν στο σωστό χρόνο και χώρο έτσι ώστε να μπορούν να επικοινωνήσουν. Παρατηρούνται ιδιαίτερες δυσκολίες τόσο σε γραμματικό όσο και σε συντακτικό επίπεδο. Ένας από τους τομείς που εντοπίζεται σύγχυση στα αυτιστικά παιδιά είναι αυτός της χρήσης των αντωνυμιών.

Για παράδειγμα, μπορεί να κάνουμε μια ερώτηση όπως «Ποιος θέλει να παίξει με την μπάλα;» και το παιδί να απαντήσει «εσύ» ή «αυτός» ή να επαναλάβει την ερώτηση (ως αποτέλεσμα μίμησης), αλλά να εννοεί «εγώ». Σε άλλες περιπτώσεις, μπορεί να ρωτάμε το παιδί «Ποιος θα ρίξει το ζάρι; Εγώ ή εσύ;» και να μην πάρουμε κάποια απάντηση. Αυτό μπορεί να συμβαίνει είτε επειδή το παιδί δεν μπορεί να διαχωρίσει την σημασία των αντωνυμιών είτε επειδή είναι πολλές οι πληροφορίες που του έχουμε δώσει.

Τα παιδιά με αυτισμό δυσκολεύονται να χρησιμοποιήσουν και να διαχωρίσουν τις πληροφορίες που δέχονται από τον συνομιλητή τους εάν αυτές είναι πολύπλοκες και σε μεγάλη ποσότητα. Πολλές φορές μπορεί να επαναλαμβάνουν το όνομα τους σαν μίμηση από κάποιον που απευθύνονταν σε αυτά. Για παράδειγμα, «Ο Γιώργος θα παίξει με το αυτοκινητάκι.» Στην ερώτηση «Ποιος θα παίξει με το αυτοκινητάκι;» το παιδί να πει «Ο Γιώργος!» και όχι «εγώ!». Βέβαια, ο λόγος των αυτιστικών παιδιών διαφέρει και κάθε παράδειγμα εξετάζεται εξατομικευμένα.

Σίσσυ Δεστεμπασίδου, λογοθεραπεύτρια

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ο ψυχολογικός αντίκτυπος του αυτισμού στην οικογένεια»

ΣΙΣΜΑΝΙΔΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΖΑΪΡΑ ΠΑΠΑΛΗΓΟΥΡΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

2018

Σύνοψη αποτελεσμάτων

Τα αποτελέσματα, που προέκυψαν από την ανάλυση των στατιστικών δεδομένων της μελέτης, μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

A) Οι γονείς των παιδιών με ΔΑΦ βιώνουν μεγαλύτερο γονικό άγχος. Έχουν πιο δυσλειτουργική αλληλεπίδραση με το παιδί τους, το χαρακτηρίζουν πιο δύσκολο και βιώνουν έντονη γονική δυσφορία. Ιδιαίτερα, οι μητέρες των παιδιών αυτών, βιώνουν πολύ υψηλό άγχος και πιστεύουν ότι έχουν να φροντίζουν ένα δύσκολο παιδί. Σημαντικό ρόλο στο αίσθημα του άγχους παίζει η ύπαρξη ή όχι παρέμβασης στην οικογένεια καθώς, όταν γονείς και παιδί ακολουθούν κάποια θεραπεία τα ποσοστά άγχους τους κυμαίνονται σε φυσιολογικά επίπεδα.

B) Οι οικογένειες παιδιών τυπικής ανάπτυξης έχουν κατά μέσο όρο μεγαλύτερο βαθμό συνοχής χωρίς όμως να διαφέρουν στατιστικώς σημαντικά από τις οικογένειες παιδιών με ΔΑΦ. Ο βαθμός συνοχής των οικογενειών με ΔΑΦ ήταν περίπου ίδιος με αυτό των τυπικών οικογενειών όταν το παιδί ακολουθούσε κάποια μορφή θεραπείας.

Γ) Τα αδέλφια των παιδιών με ΔΑΦ παρουσίαζαν μεγαλύτερες δυσκολίες προσαρμογής τόσο συνολικά όσο και στις επιμέρους κλίμακες (συναισθηματικές δυσκολίες, προβλήματα συνομηλίκων). Ιδιαίτερα, οι συναισθηματικές δυσκολίες ήταν στο ανώτερο όριο του φυσιολογικού. Επιπλέον, οι επιπτώσεις των δυσκολιών αυτών στο περιβάλλον του παιδιού ήταν σαφώς μεγαλύτερες. Σημαντικό ρόλο στις δυσκολίες του αδελφού φαίνεται να παίζει η ύπαρξη ή μη θεραπείας στο αυτιστικό παιδί, καθώς βρέθηκε στατιστικώς σημαντική διαφορά μεταξύ των αδελφών σε ότι αφορά τις συνολικές τους δυσκολίες. Σε αυτό το εύρημα προστίθενται και τα κλινικώς υψηλά σκορ των αδελφών όταν το αυτιστικό παιδί δεν ακολουθεί κάποια μορφή θεραπείας.

Δ) Οι δύο ομάδες δεν διέφεραν στατιστικώς σημαντικά ως προς τις συνολικές θετικές συμπεριφορές. Αξιόλογο εύρημα αποτελεί ότι οι αδελφικές σχέσεις διαφέρουν στατιστικώς σημαντικά ως προς την αδελφική σύγκρουση, με την ομάδα των τυπικών αδελφών να έχει υψηλότερο μέσο όρο σκορ. Στην πορεία των αναλύσεων προέκυψε ότι όταν τα αδέλφια είχαν ενημερωθεί επαρκώς για την κατάσταση του αυτιστικού αδερφού τους το σκορ της αδελφικής σύγκρουσης μειωνόταν σημαντικά. Σε αυτό

προστίθεται και το εύρημα ότι η αδελφική σύγκρουση και αντιπαλότητα μειωνόταν σημαντικά όταν το αυτιστικό παιδί ακολουθούσε κάποια μορφή θεραπείας.

Συσχετίζοντας τις μεταβλητές του ερωτηματολογίου βρέθηκε υψηλή θετική συσχέτιση μεταξύ του άγχους των γονιών και των δυσκολιών του παιδιού, δηλαδή όσο μεγαλύτερο ήταν το άγχος των γονιών τόσο περισσότερες ήταν και οι δυσκολίες του αδελφού και αντίστροφα. Αντίθετα βρέθηκε υψηλή αρνητική συσχέτιση μεταξύ του άγχους των γονιών και των θετικών αδελφικών συμπεριφορών αλλά και της οικογενειακής συνοχής. Δηλαδή, υψηλό άγχος των γονιών σήμαινε και μειωμένες θετικές αδελφικές συμπεριφορές και οικογενειακή συνοχή και αντίστροφα. Τέλος, βρέθηκε και υψηλή αρνητική συσχέτιση μεταξύ της οικογενειακής συνοχής και των δυσκολιών του αδερφού. Δηλαδή χαμηλή οικογενειακή συνοχή σήμαινε και αυξημένες δυσκολίες του αδελφού, οι οποίες με τη σειρά τους σήμαιναν και μειωμένες θετικές αδελφικές συμπεριφορές καθώς συσχετίζονται αρνητικά με τις τελευταίες.

Για τα αδέρφια των παιδιών με αυτισμό

Η αδερφική σχέση έχει περιγραφεί ως ο πιο ισχυρός δεσμός μετά από αυτόν που δημιουργούν τα παιδιά με τους γονείς τους. Τα αδέρφια αποτελούν τον πρώτο φίλο και σύμμαχο που θα έχει ένα παιδί από την τρυφερή παιδική του ηλικία και καθ' όλη την διάρκεια του ταξιδιού του στην ενήλικη ζωή.

Τι συμβαίνει όμως όταν μέσα σε αυτό τον ισχυρό δεσμό συνυπάρχει ο αυτισμός;

Σε διαφορές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί αναφορικά με την αδερφική σχέση και τον αυτισμό δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα συναισθήματα που κατακλύζουν τα τυπικής ανάπτυξης αδέρφια όταν μέσω του αδερφού ή της αδερφής τους μπαίνουν και αυτά στον κόσμο του αυτισμού.

Γιατί ο αδερφός μου ή η αδερφή μου δεν παίζει μαζί μου; Γιατί φωνάζει τόσο πολύ; Γιατί με σπρώχνει;

Ας υποθέσουμε ότι αυτές μπορεί να είναι κάποιες από τις σκέψεις ενός παιδιού το οποίο δεν μπορεί να εξηγήσει από μόνο του την συμπεριφορά του αδερφού ή της αδερφής του που βρίσκεται στο φάσμα του αυτισμού.

Πολλές φορές οι γονείς δεν ενημερώνουν τα υπόλοιπα αδέρφια για την διαφορετικότητα του/της αδερφού/ής τους με αυτισμό και αποκρύπτουν την αλήθεια θεωρώντας πως αυτό είναι καλύτερο προκειμένου να προστατευτεί η αδελφική σχέση και να μην πληγώσουν το μη αυτιστικό παιδί. Αυτό φυσικά έχει ως συνέπεια να δημιουργούνται στο παιδί έντονα συναισθήματα. Ο φόβος, η ζήλεια, η θλίψη, η ενοχή και ο θυμός είναι κάποια από τα συναισθήματα που μπορεί να βιώσει το αδερφάκι ενός αυτιστικού παιδιού (Νότας, 2005).

Ακόμη πολλά παιδιά προκειμένου να βοηθήσουν στην βελτίωση της κατάστασης του/της αδερφού/ής τους, τείνουν να αναλαμβάνουν ευθύνες από μικρή ηλικία και να γίνονται υπερπροστατευτικοί προς το αυτιστικό τους αδερφό/η, μπαίνοντας έτσι σε μια διαδικασία πρόωρης ωρίμανσης (Κυπριωτάκης, 1997).

Για όσο αναφέρθηκαν παραπάνω είναι σημαντικό να υπάρχει:

- ✓ Ευαισθητοποίηση και ενημέρωση για το περιεχόμενο και την συμπτωματολογία του αυτισμού με τρόπο κατάλληλο για την ηλικία του παιδιού. Ένας ειδικός θα μπορούσε να βοηθήσει, καθώς με αυτό τον τρόπο οι δυσνόητες και «απότομες» συμπεριφορές αποκτούν νέο νόημα δίνοντας τη δυνατότητα για κατανόηση και αποδοχή (Beyer, 2009).
- ✓ Χρόνος με το παιδί. Αν και οι γονείς είναι πιεσμένοι και πολλές φορές εξαντλημένοι από την ενασχόληση τους με το αυτιστικό

παιδί ωστόσο είναι σημαντικό να αφιερώνουν χρόνο και στα άλλα αδέρφια.

- ✓ Ενθάρρυνση και ενίσχυση της αδελφικής σχέσης μέσα από το (εκπαιδευτικό) παιχνίδι.
- ✓ Κατανόηση και συζήτηση όταν το παιδί βιώνει αρνητικά συναισθήματα ή αρνείται να παίξει με τον/την αδερφό/ή του, καθώς η αδερφική σχέση πρέπει να χαρακτηρίζεται από ελευθερία και όχι από καταναγκασμό.

✓

Έλενα Κάππα
Νηπιαγωγός και Σύμβουλος Ψυχικής Υγείας

"Δεν υπάρχει καλύτερος καθρέφτης από ένα καλό φίλο"

Αφρικάνικη παροιμία

ΕΓΓΡΑΦΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Ξεκίνησαν οι εγγραφές για την ετήσια εκπαίδευση στο Θεραπευτικό Παιχνίδι με αυτιστικό παιδί Κ.Α.Λ.Ε.Σ.Μ.Α. στην Θεσσαλονίκη, αλλά και αλλού στην Ελλάδα. Θα υπάρχει ειδικό πρόγραμμα για εκπαίδευση σε απόσταση. Περισσότερες πληροφορίες στο yprostirixigoneon@gmail.com και στο www.kyg.gr.

Για την εκπαίδευση από απόσταση, το πρόγραμμα θα το εξής:

1. Μέσω skype ή με άλλο ηλεκτρονικό τρόπο θα παρακολουθήσετε τα θεωρητικά μαθήματα και μερικές θεωρητικές εποπτείες.
2. Κάθε μάθημα συνοδεύεται από μια μικρή εργασία.
3. Θα γίνουν 3 ή 4 Σαββατοκύριακα εδώ στην Θεσσαλονίκη για ομαδική πρακτική εξάσκηση:
Θα παίζετε με τη σειρά με κάποιο παιδί και θα κάνουμε εποπτεία και βιωματικό παιχνίδι
4. Υποχρεώνετε να γράψτε ένα μικρό άρθρο (300 λέξεις τουλάχιστον) για το Περί Αυτισμού το μήνα (8 άρθρα συνολικά)
5. Υποχρεώνεστε να συμμετέχετε σε συζητήσεις με τους γονείς, μέσω skype.
6. Συνίσταται να έρχεστε εδώ για να με παρακολουθήσετε στο τζάμι-καθρέφτη, ειδικά στην αρχή. Μπορώ να φιλοξενήσω λίγα άτομα εδώ στο γραφείο μου.
7. Όποιος έχει την δυνατότητα να παίζει με αυτιστικό παιδί στον τόπο του, θα το κάνει αυτό και θα μου στείλει μερικές φορές ένα σύντομο βίντεο για εποπτεία. Όποιος δεν έχει αυτή την δυνατότητα, επιβάλλεται να έρθει μερικές φορές εδώ για μερικές μέρες, για να μπορεί να κάνει την πρακτική εξάσκηση (εκτός από τα Σαββατοκύριακα).

Κέντρο Αυτισμού
Μαρέικε Στέεμαν - Κοκκαλίδου
Ελλησπόντου 22
Καλαμαριά
info@kentro-aytismou.com
www.kentro-aytismou.com
Τηλέφωνα
2310 450 941
6940402054

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΥΤΙΣΜΟΥ

♥ ετήσια εκπαίδευση στο θεραπευτικό παιχνίδι

Ο σκοπός της εκπαίδευσης είναι ο εκπαιδευόμενος να μάθει να παίζει συνειδητά, να ξέρει να εφαρμόζει τις τεχνικές, να αποκτήσει κάποια εμπειρία με διάφορα παιδιά και να μπορεί να δώσει έμπνευση στους γονείς του αυτιστικού παιδιού.

♥ εθελοντικό πρόγραμμα εθελοντών κατ' οίκον

Εθελοντές επισκέπτονται οικογένεια με αυτιστικό παιδί για να παίζουν μαζί του μια φορά την εβδομάδα. Συμμετέχουν σε πρόγραμμα ενημέρωσης και καθοδήγησης.

♥ πολύωρο πρόγραμμα

Υπάρχει δυνατότητα ένα παιδί να παίζει για τρεις ή τέσσερις ώρες συνεχόμενα, με τη στήριξη εκπαιδευόμενων και εθελοντών.

♥ μηνιαία ομάδα γονέων

Η ομάδα γονέων σκοπεύει να δείξει πιο αποτελεσματικούς τρόπους αντιμετώπισης των συμπεριφορών του παιδιού, αλλά και να μάθει τους γονείς πώς να είναι πιο ήρεμοι και θετικοί γενικά ώστε να μπορούν να έχουν πιο λειτουργικές αντιδράσεις στα διάφορα γεγονότα.

♥ μηνιαία ομάδα γονέων μέσω skype

Για γονείς που δεν έχουν προσέλευση σε ομάδα, υπάρχει η δυνατότητα να συμμετέχουν σε μια ομάδα από απόσταση μέσω υπολογιστή.

♥ εντατικό πρόγραμμα

Γονείς που επιθυμούν να ξεκινήσουν ένα πρόγραμμα παιχνιδιού στο σπίτι τους μπορούν να εκπαιδευτούν σε εντατικό πρόγραμμα σε τρεις με πέντε μέρες, είτε μαζί με το παιδί τους, είτε χωρίς. Στην περίπτωση που δεν μπορούν να φέρουν το παιδί τους μαζί τους, θα μπορούν να κάνουν πρακτική εξάσκηση σε άλλο παιδί.

Θα υπάρχει συνέχεια επίβλεψης του προγράμματός του στο σπίτι.

♥ ενημέρωση και ημερίδα

Πραγματοποιούνται ενημερώσεις και ημερίδες για το θεραπευτικό παιχνίδι σ' όλη την Ελλάδα.

Τώρα, περισσότερο Θεραπευτικό Παιχνίδι!

Το Κέντρο Αυτισμού έχει ως στόχο την υποστήριξη τόσο των γονέων όσο και των παιδιών, ώστε να βελτιωθεί η μεταξύ τους σχέση, να γίνει η συμβίωσή τους στο σπίτι πιο ευχάριστη και χαλαρή και για τις δυο πλευρές, και η επικοινωνία τους πιο αποτελεσματική.

Το Θεραπευτικό Παιχνίδι - Κάλεσμα είναι το μέσο για την ανάπτυξη μιας σχέσης γονέα-παιδιού όπου η κατανόηση, η αποδοχή, η χαρά και η επικοινωνία γίνονται όλο και πιο αμοιβαία. Έτσι, χτίζοντας δυνατούς δεσμούς στα μέλη της οικογένειας, το παιδί αρχίζει να εμπιστεύεται τον γονιό και οι γονείς να αποδέχονται και να εκτιμούν την αξία του παιδιού.

Τα αποτελέσματα είναι συχνά θεαματικά, καθώς οι γονείς συχνά από τις πρώτες ακόμα συνεδρίες βλέπουν το παιδί τους να αλλάζει συμπεριφορά, να γίνεται πιο ήρεμο και συνεργάσιμο, να επιζητά την επικοινωνία και το χάδι, να εξελίσσει τον λόγο και τη δημιουργικότητά του.

Αντίστοιχα οι γονείς, βλέποντας τις αλλαγές στο παιδί τους και μαθαίνοντας πώς να επικοινωνούν με αυτό αποτελεσματικά, γίνονται πιο αισιόδοξοι, δημιουργώντας και αυτοί τις κατάλληλες συνθήκες μιας θετικής αλλαγής.

Το Κέντρο Αυτισμού στηρίζει οικογένειες καθημερινά, με συμβουλευτική και το θεραπευτικό παιχνίδι, τόσο στο Κέντρο όσο και στο σπίτι.

Ακόμα, μπορούν να απευθύνονται σε εμάς τόσο οικογένειες που μεγαλώνουν ένα παιδί με αυτισμό και άλλες ειδικές ανάγκες ή/και μαθησιακές διαταραχές και προβλήματα

συμπεριφοράς, όσο και οικογένειες που περνούν μία κρίση στις μεταξύ τους σχέσεις ή έχουν δυσκολίες με την διαπαιδαγώγηση των παιδιών.

Προτεραιότητά μας είναι να δημιουργήσουμε ένα ευέλικτο, εξατομικευμένο πλάνο που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες της κάθε οικογένειας, με δυνατότητα επισκέψεων και στο σπίτι και εξυπηρέτησης και Σαββατοκύριακων.

Σας περιμένουμε ώστε να μάθουμε μαζί πως να χαίρεστε την κάθε στιγμή με τον εαυτό σας, το σύντροφό σας, τα παιδιά σας!

Συμβουλευτική γονέων σε μικρές ομάδες

Μικρές ομάδες δύο ή τριών γονιών αυτιστικών παιδιών. Ενημέρωση για τον αυτισμό, τις ανάγκες των παιδιών, το θεραπευτικό παιχνίδι Κ.Α.Λ.Ε.Σ.Μ.Α., πρακτικές λύσεις για το κάθε γονιό, ασκήσεις χαλάρωσης και άλλα βιωματικά παιχνίδια. Προτείνω μια ομάδα να συγκεντρωθεί ή μια φορά την εβδομάδα ή δύο φορές το μήνα, για δύο μήνες τουλάχιστον. Έτσι μπορούμε να 'χτίσουμε' κάτι και να έχουμε άμεσα αποτελέσματα. Έτσι όλοι οι γονείς θα πάνε ένα βήμα μπροστά! Συμβολική τιμή.

Ομάδες γονέων 10 - 20 ατόμων.

Η μεγαλύτερη ομάδα μας δίνει την δυνατότητα να κάνουμε ένα πλούσιο πρόγραμμα με πολλές δραστηριότητες με σκοπό την κατανόηση των αναγκών των παιδιών, αλλά και το πως να αντεπεξέλθει ο γονιός στις καθημερινές απαιτήσεις.

Σε μηνιαία βάση πραγματοποιείται σ' όλη την Ελλάδα.
Συμβολική τιμή.

Ομάδα γονέων μέσω skype.

Από απόσταση μπορούμε να κάνουμε επίσης σημαντικές συναντήσεις και να πετύχουμε τα ίδια αποτελέσματα από τις άλλες ομάδες γονέων. Δίνεται καθημερινή πρακτική εξάσκηση και έτσι θα υπάρχουν άμεσα αποτελέσματα.

*Επικοινωνήστε μαζί μου στο
info@kentro-aytismou.com*